

⁴³ Вісник Чорнобиля. – 2000. – №39.

⁴⁴ Відомості Верховної Ради. – 1999. – №4. – Ст. 33.

The changes which happened in the post-Chornobyl' social state during 20 years had been analysed. The ecological and medical consequences of the emission of radioactive substances from the ruined 4th power-generating unit of the Chornobyl' Nuclear Power-station, the positive and negative actions during the process of their minimization, problems with the financing of the main orientations of social support of the suffering society, pressing confrontations of the assessment of accident consequences by the victims and the International Atomic Energy Agency (MAGATE) are uncovered by means of great factual material.

Г.В.Гедьо*

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І.КАПОДІСТРІЇ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ГРЕЦІЇ

У статті на основі аналізу архівних джерел, грецької та російської історіографії відтворено дипломатичну та президентську діяльність видатного політичного діяча Греції І.Каподістрії.

Кар'єра І.Каподістрії, побудована на тлі військових переворотів, революцій та європейських урегулювань, до цього часу привертає увагу дослідників і викликає багато запитань. Діяльність цього політика, державного діяча Республіки Семи Об'єднаних Островів, статс-секретаря міністерства закордонних справ Росії (цей чин відповідає рангу міністра), а пізніше першого президента Греції, породжує суперечки й протилежні оцінки.

Зарубіжна література, присвячена І.Каподістрії, становить значний масив і постійно поповнюється. В основному вона має біографічний характер. Джерелознавча й історіографічна оцінка наукового доробку, що висвітлює діяльність І.Каподістрії, дана Д.Донтас¹. Аналізуючи бібліографію, дослідниця робить висновок, що грецькі історики, які вивчають біографію І.Каподістрії, єдині в думці, що його лояльність до російського імператора пояснювалася грецьким патріотизмом і спробами використати російську політику в інтересах Греції.

У загальних працях з історії нової Греції й грецької революції 1821–1829 рр., а також у спеціальних дослідженнях, присвячених національно-патріотичній діяльності, І.Каподістрії приділяється велика увага². Серед сучасних грецьких дослідників, що фундаментально займаються вивченням діяльності І.Каподістрії, слід відзначити Є.Кукку та її працю “Іоанн Каподістрія: людина, дипломат 1800–1828 рр.”³ Дослідження спирається на нові матеріали з паперів І.Каподістрії, “Записки Афіньського історичного і етнографічного товариства” й архів університету в Падуї. Значний інтерес становить робота цього ж автора “Іоанніс Каподістрія – міністр закордонних справ Росії”⁴. Цікавий огляд дипломатичної діяльності І.Каподістрії з “грецького питання”, заснований на опублікованих джерелах і матеріалах віденських архівів, подано в роботі грецького історика Д.Петрідіса⁵. У грецькій літературі світогляд і політична діяльність І.Каподістрії нерідко трактується із суб'єктивних позицій. Діяльність І.Каподістрії в Росії розглянута в роботах Г.Арша⁶. Його участь у таємній організації “Філікі етерія” стала предметом дослідження вітчизняного історика Н.Терентьевої.

Джерела про діяльність І.Каподістрії на посаді статс-секретаря міністерства закордонних справ Росії можна простежити, проаналізувавши документи, що

* Гедьо Ганна Володимирівна – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

містяться в збірнику “Внешняя политика России начала XIX века”⁷, меморандумі від 29 липня 1821 р., написаному в Санкт-Петербурзі. Звідти він був переданий через митрополита Молдавії і Валахії – Ігнатія митрополитові Греції. У ньому І.Каподістрія повідомляв, що намагався покласти край революційним тенденціям у лавах своїх поневолених співвітчизників. Однак, незважаючи на його зусилля, у Греції розпочалася війна за незалежність. Виходячи з даної ситуації, І.Каподістрія сподівався вирішити “східне питання” завдяки втручанням європейських держав і особливо Росії. Сам він не був готовий спостерігати за винищенням свого народу. У зв’язку із цим він заявив, що залишиться на службі Росії, оскільки її політику можна було використати в інтересах Греції. Коли ж стало зрозуміло, що йому не вдасться втілити свої ідеї в життя, І.Каподістрія покинув російську службу, повернувся до Греції й очолив боротьбу за її незалежність⁸.

Велику цінність для дослідників становить “Записка графа Іоанна Каподістрії про його службову діяльність”. У грецькій історичній літературі цей документ відомий як “Автобіографія Каподістрії” або “Меморандум 1826 р.”. Він був написаний І.Каподістрією 24 грудня 1826 р. і поданий Миколі I після його вступу на престол. Він був виявлений М.Ласкарісом у чорновому варіанті в сімейних паперах І.Каподістрії на острові Корфу. На думку дослідника, цей документ є вибаченням І.Каподістрії за його кар’єру при російському дворі⁹.

Венеціанський грек із заможної аристократичної родини Іоанніс Каподістрія народився 31 січня 1776 р. на острові Корфу. 1794 р. він вступив до Падуанського університету, по закінченні якого потрапив на дипломатичну службу на Іонійські острови. Відомо, що студентом майбутній президент Греції захоплювався революційними ідеями французьких яacobінців, але незабаром у них розчарувався. За свідченнями грецьких масонів вищих ступенів, на Іонічних островах існувала ложа, що підкорялася Великій ложі Італії. Її великим майстром був батько Іоанніса – граф А.Каподістрія. Відповідно до правил масонської ложі, син повинен був успадкувати від батька “молоток майстра”. І.Каподістрія готувався до цього, вивчав в університеті філософію, особливу увагу приділяв творам Піфагора, Платона, швейцарського містика й масона Лафатера. Необхідно відзначити, що багато лікарів у той час були масонами. Організація “Орден вільних мулярів” незабаром стала на чолі визвольного руху карбонаріїв (відомо, що Мадзіні й Гарібальді були масонами).

Протягом 1803–1806 рр. І.Каподістрія обіймав посаду державного секретаря Республіки Семи Об’єднаних Островів, створеної на Іонійських островах згідно з російсько-турецькою конвенцією 1800 р. Саме в цей час у І.Каподістрії склалася думка, що для звільнення Греції необхідно спиратися на Росію. Діяльність і погляди молодого політика не залишилися непоміченими. 3 березня 1804 р. Олександр I підписав наказ про нагородження державного секретаря Республіки Семи Об’єднаних Островів – І.Каподістрії чином колезького радника. 1806 р. його було обрано головою комісії з розробки нової конституції. Як один із керівників Іонійської республіки, І.Каподістрія співпрацював з уповноваженим представником Олександра I – графом Г.Моценіго.

1807 р., після другої окупації Іонічних островів французькими військами, Республіка Семи Об’єднаних Островів припинила своє існування. Іонічні острови були оголошені частиною Французької імперії, а їхні жителі – підданими імператора. Республіканські установи були ліквідовані. Вимушене повернення островів Наполеонові відповідно до Тільзійського договору 1807 р. перервало політичну діяльність молодого графа й перешкодило йому стати президентом республіки під російсько-турецьким протекторатом. І.Каподістрія не бажав співпрацювати з французами, які з’явилися на о. Корфу, і тому прийняв запрошення російського імператора Олександра I приїхати до Санкт-Петербурга.

Офіційний лист був підписаний міністром іноземних справ П.Румянцевим 15 травня 1808 р. 20 квітня 1809 р. І.Каподістрія був зарахований до міністерства іноземних справ Російської імперії¹⁰.

Початок кар'єри І.Каподістрії в Росії збігся з подіями війни 1812 р. Першим його дипломатичним успіхом був перегляд умов Бухарестського миру 1812 р. Це зміцнило авторитет грецького дипломата й Олександр I запросив І.Каподістрію взяти участь у Віденському конгресі 1815 р. повноважним представником Російської імперії. Протягом дев'яти місяців роботи конгресу І.Каподістрія сприяв здійсненню накресленої Олександром I програми післявоєнного устрою Європи.

Під час конгресу у грецького дипломата з'явилася думка щодо втілення в життя плану про участь малих держав і народів у раді великих держав у рамках розширеного демократичного європейського союзу. Завдяки рідкісному дипломатичному хисту І.Каподістрії вдалося переконати в цьому імператора¹¹.

Формування його світогляду відбувалося переважно під впливом філософії епохи Просвітництва. Деякі сучасники називали його "більш філософом, ніж державним діячем". Як і багато європейських аристократів того часу, І.Каподістрія був наляканий соціальними й політичними потрясіннями, якими ознаменувалася історія Європи кінця XVIII – початку XIX ст. Революцію взагалі він уважав великим злом і бідую для суспільства.

Проте І.Каподістрія усвідомлював невідворотність тих змін, які принесла Французька революція. Він передбачав загрозу нових революційних вибухів і вважав, що їм можна запобігти або, в усякому разі, віддалити за допомогою політики, яка поєднуватиме "законні інтереси монархів з правами народів". Найближчою до політичних поглядів І.Каподістрії в сучасній йому Європі була англійська конституційна монархія. Слідом за Монтеск'є він ідеалізував політичну систему Англії. У цілому погляди І.Каподістрії можна охарактеризувати як конституційно-монархічні, але він визнавав і закономірність існування республіканських форм. Це проявилось в його підході до швейцарських та іонічних справ. Адміністративна компетенція статс-секретаря І.Каподістрії охоплювала не тільки зовнішні відносини, але й деякі важливі питання внутрішнього управління. У його підпорядкуванні, наприклад, перебувало управління Бессарабією, що мала після приєднання до Росії в 1812 р. особливий статус. Також він був радником із польських справ.

Під час європейського походу російської армії 1813 р. І.Каподістрія керував дипломатичною канцелярією генерала Барклая-де-Толлі. Саме в цей час він бере участь у дипломатичних переговорах. Значним міжнародним успіхом молодого дипломата була участь у розробці республіканської конституції Швейцарії (серпень 1814 р.), основні положення якої чинні й до сьогодні.

Не тільки Швейцарія, але й Франція зобов'язана І.Каподістрії першою своєю конституцією після скинення Наполеона. Англіїці вимагали поновлення у Франції абсолютної влади династії Бурбонів, але І.Каподістрія й міністр народної освіти Росії О.Розумовський наполягали на "конституційній хартії", щоб мати певний вплив на французів. Погляд росіян переважив. 20 листопада 1815 р. І.Каподістрія від імені Росії підписав Паризький мирний договір.

Формування міністерства закордонних справ, планування і здійснення зовнішньої політики країни, яка тоді відігравала провідну роль у міжнародній політиці, було досить важкою справою. Грецький дипломат узявся за неї самотужки. Служби зовнішньої політики в цей час не знаходилися постійно в столиці Росії, а слідували за імператором. Необхідно було багато й енергійно працювати, щоби все це організувати. В "Автобіографії" він напише: "Від завтра я приступаю до своїх обов'язків, і до серпня 1822 року (тобто до часу його звільнення з посади статс-секретаря міністерства закордонних справ Росії – Г.Г.) міністерство закордонних справ збереже таку ж організацію"¹².

Серед великої кількості міжнародних проблем, які йому доводилося вирішувати, найголовнішою була грецька проблема. Міністр іноземних справ Австрії К.Меттерніх мав рацію, стверджуючи, що “І.Каподістрія більше грек, ніж росіянин”. У розв’язанні всіх міжнародних питань, з якими грецький дипломат стикався, він намагався показати безкорисливість і здатність російського уряду йти на компроміс із тією метою, щоб підготувати світову громадськість до ролі, яку, можливо, буде відігравати російська політика в “східному питанні”. Зрозуміло, що під цим терміном передусім малася на увазі грецька проблема.

Від конференції в Парижі 1815 р. до конференції в Гаазі 1818 р. Росія у своїй міжнародній політиці зіткнулася з масою серйозних проблем. Майже всі вони були вирішені за безпосередньої особистої участі І.Каподістрії, що виявив при цьому подиву гідну дипломатичну гнучкість¹³.

По-перше, виконання умов Віденського (13 березня 1815 р.) й Паризького (8 листопада 1815 р.) договорів вимагало тісної співпраці членів союзу чотирьох держав – Росії, Англії, Австрії й Пруссії, створеного для того, щоб зберегти загальний мир у Європі й придушити спроби організації повстання. Ці договори йшли всупереч із намаганнями І.Каподістрії розв’язати російсько-турецьку війну з метою допомогти Греції звільнитися від османського ярма. Дана проблема вимагала особливо гнучких дій.

Важливою задачею І.Каподістрії було надання малим державам права вирішувати їхні національні проблеми разом із великими державами, без нав’язування волі останніх. Таким чином приверталася б увага світової громадськості до поневоленої Греції, і вона могла б відкрито заявити про свої проблеми.

І.Каподістрія вже на Віденському конгресі висунув проєкт активної участі малих народів у розв’язанні світових проблем. Цей проєкт, за його задумом, повинен був завершитися створенням більш демократичної Європи. Виходячи з цього, грецький історик С.Кугеас цілком аргументовано заявив, що І.Каподістрія був одним із провісників “ідеї європейської єдності”¹⁴.

Протидія Англії й Австрії виявилася відразу ж після волелюбних ініціатив І.Каподістрії. Олександр I прагнув зберегти вплив Росії на греків. Однак імператор дотримувався принципу, що “захист” християнських підданих Порту не повинен підривати статус-кво на Балканах¹⁵. Російські дипломати офіційно схвалювали незадоволення підданих Османської імперії. Майстерний дипломат І.Каподістрія письмово висловив свою думку з цього питання й довів її до відома російського уряду та посла Росії в Османській імперії¹⁶.

У звіті І.Каподістрії про службу діяльність підкреслювалося: “Етичне виховання й освіта Греції – ось чим повинні займатися греки. Інше прагнення марне, будь-яка інша діяльність небезпечна”¹⁷. Однак імператор так і не наважився підтримати свого статс-секретаря іноземних справ. Усе це призвело до того, що конгрес не прийняв ніякого рішення на користь малих держав.

По-друге, відносини між Росією та Іраном залишалися досить напруженими. Проблема полягала в тому, що Грузія ввійшла до складу Росії. Війна, що почалася внаслідок цього, тривала з 1804 р. до 1813 р. Перед І.Каподістрією постала проблема вирішення цього конфлікту й встановлення миру.

По-третє, однією з найбільш складних проблем, що вимагали вирішення, були розбіжності між Європою й береговими районами Південної Америки. У 1816 р. Бразилія – колонія Португалії – захопила іспанську колонію Банда Орієнтал (територія сучасного Уругваю), унаслідок чого Іспанії довелося просити допомоги в європейських держав.

Російський імператор надав підтримку Іспанії, оскільки хотів розширити сферу впливу Росії до Америки. Він наказав І.Каподістрії особисто зайнятися цим питанням і знайти прибічників. Однак Англія відмовилася консолідувати

європейські сили й заявила, що іспанські колонії повинні стати незалежними. Проти європейських сил виступили також США.

По-четверте, Священний союз, утворений 14 вересня 1816 р., був утіленням таємних задумів грецького дипломата¹⁸, але насправді захищав інтереси могутніх держав і обмежував права слабких. І.Каподістрія на питання царя, що він думає з цього приводу, рішуче заявив, що у практиці міжнародної дипломатії ще не було подібного документу.

І.Каподістрії випала важка роль відновлення рівноваги між вимогами сильних держав і правами слабких. Він ніколи не забував про те, що серед останніх знаходилася й Греція.

М.Карамзін називав І.Каподістрію “найрозумнішою людиною нинішнього двору”. Він був почесним членом літературного гуртка “Арзамас”, до якого входили Пушкін і Жуковський. 1818 р. його було обрано членом Петербурзької академії наук. Своє високе становище в уряді Росії він використовував для поширення просвітництва в Греції. У касу грецької просвітницької організації “Товариство прихильників муз” регулярно надходили грошові внески від російського царя. Тільки за 1815–1820 рр. їхня загальна сума становила 1600 голландських дукатів¹⁹. І.Каподістрія допомагав грекам, які прибували до Росії, рятуючись від репресій османських властей. Саме завдяки проханням та діям дипломата вони нерідко одержували фінансову допомогу й підтримку від Олександра І.

За свідченнями європейських дипломатів, І.Каподістрія був одним із найяскравіших учасників конференції в Гаазі 1818 р. Він намагався переконати представників великих держав у необхідності обговорити проблеми малих держав. У своєму виступі він підкреслював, що для припинення насильства в Європі необхідно обмежити претензії великих держав²⁰.

1820 й 1821 рр. – це час значних випробувань для еллінізму й для І.Каподістрії. Джерела та література дозволяють стверджувати, що закиди сучасників на адресу І.Каподістрії щодо відмови очолити “Філікі етерію” є необґрунтованими. 6 квітня 1821 р. він писав своєму іонічному кореспондентові графові Д.Рома, що він абсолютно не знає “ані людей, ані засобу, ані союзу, ані системи. ... Хоча й не один раз мені надавали деякі свідчення, – кажу деякі, бо ця система не такого характеру, щоб бути відкритою невтаємниченому”²¹. Як і деякі інші впливові грецькі діячі, він уважав, що Греція “не дозріла” для незалежності та висловлювався проти збройного повстання.

Якби І.Каподістрія взяв на себе керівництво цією організацією, він повинен був би відмовитися від обов’язків статс-секретаря міністерства закордонних справ Росії. У цьому випадку розвиток подій для Греції був би ще більш трагічним²². Однак, потрібно відзначити, що він зробив усе можливе для збереження таємниці “Філікі етерії”. Залишаючись на посаді, І.Каподістрія мав надзвичайно більше можливостей допомогти грекам. Крім цього, він сподівався, що Олександр І усе ж таки надасть допомогу грекам. На своїй посаді дипломат першим би дізнався про ворожі рішення європейських держав відносно Греції й міг би докласти зусиль для зруйнування їхніх планів, як він це й зробив 1821 р. у Лайбаху.

Конгреси в Троппау (жовтень – грудень 1820 р.) та Лайбаху (січень 1821 р.), в яких узяв участь І.Каподістрія, стали корисними для Європи, Греції й для нього. На них п’ять великих європейських держав намагалися врегулювати критичну ситуацію, що склалася в Європі внаслідок революційних рухів у Неаполі й П’ємонті. Російський імператор заявив, що Європа потребує спокою, а поневолені народи можуть почекати. І.Каподістрія, знаючи про внутрішнє становище в Греції й таємну підготовку збройного повстання, уважав, що революція в Греції не на часі²³. На жаль, І.Каподістрії не вдалося запобігти рево-

люційним подіям під керівництвом О.Іпсіланті в Придунайських землях і на Пелопоннесі.

“Життя моє отруєне цими ускладненнями й розходженням у думках, неспокій у Молдавії, жорстокість у Константинополі, революція в Греції – усе це сповнило мою голову тягарем відповідальності”, – напише І.Каподістрія у своїх спогадах²⁴. Йому вдалося представити рух О.Іпсіланті як одиночну подію та пом'якшити реакцію Європи. Основною метою революції в Греції І.Каподістрія назвав прагнення греків звільнитися від турецьких поневолювачів і економічного визиску. Він намагався довести, що спокою Європи загрожують саме турки, а не греки. Однак Олександр I підтримав погляд К.Меттерніха про небезпеку, що загрожує Європі з боку Греції.

17 липня 1821 р. І.Каподістрія напише митрополиту Ігнатію в Югославію: “Кожен грек, який узявся до зброї в Греції, має там будинок, могилу, нащадків, щоб захищати їх. Потрібно або перемогти, або померти. Я залишаюся тут, в міністерстві закордонних справ Росії, і на своєму місці живу однією надією, що буду корисний моїй Батьківщині. У той день, коли я зрозумію, що мій міністерський обов'язок несумісний із обов'язком, яким живе моя Батьківщина, повірте мені, панове, що жодної миті я не слідуватиму шляхом, яким не повинна слідувати кожна чесна людина”²⁵.

У цей час уже було зрозумілим, що російський імператор орієнтується на австрійську політику К.Меттерніха. У травні 1822 р. криза досягла свого апогею. Остання зустріч між ним і І.Каподістрією сталася в Літньому палаці й тривала більше двох годин. Грецький дипломат заявив цареві, що орієнтація Росії на політику Австрії ставить перед ним трагічну дилему: або зрадити своїй Батьківщині, до якої він ніколи не переставав належати, або порушити обов'язок служби. У зв'язку з тим, що Росія зробила все можливе для придушення революції в Греції, йому, як патріоту, абсолютно неможливо залишатися на службі в міністерстві закордонних справ. Усвідомлюючи безвихідь, І.Каподістрія 19 серпня 1822 р. виїхав із Петербурга до Швейцарії в безстрокову відпустку, звідкіля природжений політик і стратег вправно керував боротьбою за незалежність не тільки греків, але і європейських філелінів. Офіційну відставку він одержав лише 1827 р.²⁶

І.Каподістрія зробив вагомий внесок у створення Грецької держави. Його неординарна й суперечлива натура та діяльність на посаді президента Греції спричинили полярні оцінки серед дослідників²⁷. Цей період у житті І.Каподістрії є найважчим, суперечливим і водночас найбільш ним бажаним, оскільки він прагнув до нього протягом усієї своєї політичної кар'єри. Ще обіймаючи посаду державного секретаря уряду Іонійської республіки, він поставив собі за мету всіляко сприяти грецькому народові в його боротьбі за незалежність. З 1809 до 1822 рр. І.Каподістрія перебував у Росії, де виявив себе здібним і перспективним політиком. За роки своєї служби в російському дипломатичному корпусі він обіймав низку високих посад, у тому числі статс-секретаря закордонних справ. Тут він розпочав активну національно-патріотичну діяльність, намагаючись привернути увагу європейської громадськості та правителів великих держав до “грецької справи”. Зрештою, його патріотизм, що ледве стримувався, і спроби спрямувати російську політику на користь грецьким інтересам призвели до охолодження його відносин із царем, а потім і до його відставки. Закономірним підсумком діяльності Іоанна Каподістрії стало його обрання 2 квітня 1827 р. на загальному національному конгресі в Трезіне президентом Греції.

Подив викликає оцінка його діяльності на посаді статс-секретаря міністерства іноземних справ Росії й президента Греції: якщо в Росії графові дорікали зайвим лібералізмом і називали республіканцем, то в Греції йому закидали ав-

торитарні методи правління й підозрювали в претензіях на корону (деякі дослідники й зараз вважають ці претензії реальними). Усе ж таки справа, напевно, не в переродженні самого графа, а в тому, що надмірно амбітні вожді повстанців хотіли одержати в особі І.Каподістрії маріонетку для прикриття власних махінацій, а елементарну боротьбу з анархією й спробу зміцнити державний апарат уважали замахом на омріяну та довгоочікувану, кров'ю здобуту, свободу. До того ж абсолютно зрозуміла й обґрунтована орієнтація "ківернітіса" (так називалася посада І.Каподістрії) на Росію виявилася не до вподоби Англії, яка в усіх політичних союзах шукала перш за все власного зиску.

Ставши першою особою в державі, І.Каподістрія зіткнувся з величезними, непереборними, на думку багатьох, труднощами політичного, економічного й соціального характеру. По-перше, країна являла собою аморфне державне тіло як у зовнішньополітичному, так і внутрішньополітичному плані. Політичний режим (демократична республіка) хоч і був прогресивним, але не відповідав тому моменту, який переживала Греція. Управління у країні здійснювалося національними зборами, які не користувалися належною повагою й авторитетом серед різних категорій населення²⁸. Був відсутній будь-який елементарний розподіл влади на законодавчу, виконавчу й судову гілки. Це породжувало безладдя, численні суперечності та зловживання в державному управлінні. Відчуваючи слабкість центральних органів, військові командири та сільські старости намагалися перевищити свої повноваження, не завжди дбаючи при цьому про суспільні інтереси. Населення страждало не тільки від "турків-египтян, а й від беззаконня й пригнічення цивільними правителями та військовими ватажками"²⁹. У результаті ослаблена Греція ігнорувалася на європейській арені.

По-друге, країна переживала економічну стагнацію. Більшість міст і сіл Пелопоннесу й континентальної Греції були зруйновані. Оливкові сади й виноградники, продукція яких становила основу національного прибутку, були умисно знищені відступаючим єгипетським військом. Рятуючи своє життя, населення ховалося в гірських районах. Був порушений цикл сільськогосподарських робіт. Ремісничє виробництво, що знаходилося на кустарному рівні розвитку, було відсталою галуззю економіки й не створювало передумов для формування промисловості. Торгівельні відносини переживали не найкращі часи. Воєнні дії та піратство, що посилювалося в Егейському морі, завдавали величезних збитків приватним торговим флотиліям. Становище ускладнювалося також відсутністю стрункої системи оподаткування, що дозволяла б регулювати господарське життя країни й надходження податків до скарбниці.

По-третє, грецька національна єдність була порушена. Політична нестабільність і економічна руїна як ніколи посилити майнову диференціацію, а з нею інтереси й потреби різних суспільних кіл. Просте населення, яке зазнавало нечуваного визиску, виступало за посилення й централізацію влади, установлення порядку й законності. Торгові кола Спорадських островів, навпаки, прагнули зберегти становище, що склалося, оскільки воно приносило чималі прибутки. Не виплачуючи податки, багаті родини фактично монополювали, без участі держави, установлювали ціни на найбільш необхідні продукти. У результаті це породжувало не тільки антитурецькі настрої, – соціальна напруга позначалася й на злагоженості дій греків у їхній боротьбі за національну незалежність.

Усі ці труднощі зумовили основні напрямки державної діяльності першого президента Греції. Як досвідчений політик і дипломат, І.Каподістрія розумів, що без міжнародного визнання незалежності Греції і юридичного закріплення цього питання на міждержавному рівні не можна успішно розв'язувати внутрішні проблеми країни. Тому одним із напрямків державної діяльності президента стало посилення зовнішньополітичної активності. Греція прагнула брати участь у всіх міжнародних конференціях, здатних вирішити її долю. Але ак-

тивного втручання в політичну боротьбу дипломатів великих європейських держав адміністрація І.Каподістрії не допускала, оскільки це могло зашкодити тим успіхам, які вже були досягнуті. У ході розв'язання "грецького питання" І.Каподістрія формує зовнішню політику Греції, що ґрунтувалася на лавіруванні між інтересами великих європейських держав, одержуючи з цього власну національну вигоду (передусім зовнішні позики). Він енергійно працює над створенням зарубіжних представництв в Європі, за допомогою яких нова грецька держава проводила чіткішу й злагоджену зовнішньополітичну діяльність. До 1829 р. були сформовані грецькі посольства в усіх великих державах Європи, що брали безпосередню участь у доленосному для Греції рішенні. Підсумком усіх цих зусиль було підписання 3 лютого 1830 р. Лондонського протоколу, що давав новій державі довгоочікувану незалежність³⁰.

Функціонування державного механізму було неможливим без коштів. Ставши главою держави, І.Каподістрія отримав не просто порожню державну скарбницю, а таку, що заборгувала Великобританії 2,4 млн. лір (позика 1824–1825 рр.). Із цього моменту президент намагається збільшити державні прибутки за рахунок не тільки зовнішніх позик, але й внутрішніх податкових і митних зборів. Забезпечення стабільності й законності сприяло поверненню сільського населення в села й маленькі містечка. Однак велику проблему створював невирішений статус земель колишніх турецьких власників. Незабаром усі вони були націоналізовані й розподілені між безземельними селянами. Більш забезпечені громадяни могли придбати частину цих земель. У результаті сільське господарство й зовнішня торгівля стали приносити прибутки, які збільшилися в період правління І.Каподістрії приблизно у 2 рази³¹. Із метою внутрішньої фінансової стабілізації 2 лютого 1828 р. був створений національний банк, який під 8% річних приймав внески від населення. Усі ці зусилля сприяли налагодженню внутрішньої політичної та економічної рівноваги.

Підбиваючи підсумки дипломатичної та президентської діяльності І.Каподістрії, слід відзначити, що його перебування на російській службі мало великий вплив на політичну свідомість грецького суспільства передреволюційної пори. Справа полягала не тільки в тому, що він як статс-секретар закордонних справ Росії мав велику нагоду для відстоювання грецьких інтересів, але й у тому, як саме перебування патріотично налаштованого грека на вищій дипломатичній посаді в Росії вплинуло на грецьке суспільство. Надії грецького народу на допомогу Росії у справі національного звільнення пожвавилися, зміцнилося переконання в тотожності російських і грецьких інтересів. Проте позиція царського уряду на початку Грецької революції розсіяла ці ілюзії. Вона ж визначила й кінець кар'єри І.Каподістрії в Росії.

У період перебування його на посаді президента Греції (1827–1831 рр.) не всі його починання увінчалися успіхом. Глава держави постійно наражався на завзятий опір своїх опонентів як на зовнішньополітичній арені, так і всередині країни. Це спонукало його вживати рішучих, але не завжди виправданих заходів. Багато з того, що І.Каподістрія втілював у життя, було реорганізовано та знищено. Однак найголовніша заслуга першого президента Греції полягає в тому, що прийшовши до влади в найважливіший момент грецької боротьби за незалежність, він з усією властивою йому енергією заклав основи державного управління, розв'язуючи одночасно проблеми зовнішньополітичного та економічного характеру.

¹ *Dontas D. Greek Historians on John Capodistrias: A Selective Bibliography // Balkan Studies. – Thessaloniki. – V.31. – №1. – S.87–106.*

² *Ἀένει ὁ εἰς ἅτις Ὁ. Ἐὐὸι νέεβ ἄεεάπᾶθεά ὁ ὄδ ἄεεεῖ εἴεβ ὁ ἄδᾶί Ὑὸ ἄὸς ὄδ – Ἀεβ ἰά, 1997; Ἀάεεῖ δι ὄεῖ ὁ Ἄ. ἰ ἄ ἄεεεῖ εἴεβ Ἐὸὸῖ ἢβ ἄ. (1204–1985). – Ἐἄὸἄεῖ ἰ βεε, 1996.*

- ³ *Êt̄ yēēī ō Ā.* Èù Ū í çð Êáðt̄ áβ óð ñéáð ï Ū èñù ðt̄ ò – ï áéðèù ì Ūò çð – *ÁεP í á*, 1991.
- ⁴ *Êt̄ yēēī ō Ā.* Èù Ū í çð Êáðt̄ áβ óð ñéáð ï Ýēēçt̄ áð ððt̄ òñáùð òù í át̄ ù ðáñéēp̄t̄ í ò çð Ñù óβ áð // ×β ēéá ÷ñt̄t̄ éá áēēçt̄ éóit̄ ý – Ñù óβ áð – *ÁεP í áé*, 1998. – Ó201.
- ⁵ *Ðáð ñβ áç Ð. Ç.* *Áéðèù ì áð éēP* ãñŪóéð òt̄ ò Èù Ū í t̄ ò Êáðt̄ áβ óð ñéá ððÝñ òù í *ÁēεP í ù í*, 1814–1831. – *Èáðóáēit̄ í β êç*, 1974.
- ⁶ *Арш Г.Л.* Иоанн Каподистрия в России // Вопросы истории. – 1976. – №5. – С.49–65; *Арш Г.Л.* Этеристическое движение в России. – М., 1959; *Арш Г.Л.* И.Каподистрия и греческое национальное движение. – М., 1974.
- ⁷ Внешняя политика России начала XIX века. – Серия 1 (1800–1815). – Т.7–8.; Серия 2 (1815–1830). – Т.9. – М., 1970–1974.
- ⁸ *Áñ:áβ t̄t̄ í Êáðt̄ áβ óð ñéá.* – *Á; ÊÝñēðñá*, 1974. – Ó72.
- ⁹ *Ibid.* – S. 73.
- ¹⁰ *Теплов В.А.* Граф Иоанн Каподистрия, президент Греции. – СПб., 1893. – С.17–23.
- ¹¹ *Êt̄ yēēī ō Ā.* Èù Ū í çð Êáðt̄ áβ óð ñéáð ï Ýēēçt̄ áð ððt̄ òñáùð òù í át̄ ù ðáñéēp̄t̄ í ò çð Ñù óβ áð // ×β ēéá ÷ñt̄t̄ éá áēēçt̄ éóit̄ ý – Ñt̄ óβ áð – *ÁεP í áé*, 1998. – Ó201.
- ¹² *Áñ:áβ t̄t̄ í Êáðt̄ áβ óð ñéá.* – *Á; ÊÝñēðñá*, 1974. – Ó30.
- ¹³ *Ááðit̄ P ò, Ā.* Èù Ū í çð Êáðt̄ áβ óð ñéáð. Ç áÝt̄ áðç òt̄ ò áēēçt̄ éēit̄ ý èñŪðt̄ òð – *ÁεP í áé*, 1976. – Ó305.
- ¹⁴ *Êt̄ ðáÝ áð Ó. Ī* Êáðt̄ áβ óð ñéáð áéð áē òù í ðñt̄ ãñt̄ ù ì ò çð Êt̄t̄ éit̄ ù í β áð òù í áēit̄ t̄t̄ // *Í Ýá Ðt̄ ééð éēP* *Áðéðáp̄ ñçóéð I* (1928). – Ó81–83.
- ¹⁵ *Арш Г.Л.* Этеристическое движение в России. – С.227.
- ¹⁶ Записка графа Иоанна Каподистрия о его служебной деятельности // Сборник Русского исторического общества. – СПб., 1865. – Т.3. – С.241–242.
- ¹⁷ Державна публічна бібліотека ім. Салтикова-Щедріна. Відділ рукописів. – Ф.250. – Спр.167. – Арк.10.
- ¹⁸ *Ðáð ñβ áç Ð. Ç.* *Áéðèù ì áð éēP* ãñŪóéð òt̄ ò Èù Ū í t̄ ò Êáðt̄ áβ óð ñéá ððÝñ òù í *ÁēεP í ù í*, 1814–1831. – *Èáðóáēit̄ í β êç*, 1974. – Ó60.
- ¹⁹ *Терентьева Н.* Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.) – К., 1999. – С.256.
- ²⁰ *Êt̄ yēēī ō Ā.* Èù Ū í çð Êáðt̄ áβ óð ñéáð ï Ū èñù ðt̄ ò – ï áéðèù ì Ūò çð – *ÁεP í á*, 1991. – Ó79.
- ²¹ *Êáit̄ ðt̄ òñt̄ áēit̄ ō Ā.* *Éóòt̄ ñéēit̄ í Áñ:áēit̄ í Áēit̄ í éóéit̄ ò Ñù ì á.* – *Ôit̄ 1.* – *Áεçt̄ í áé*, 1901. – Ó35.
- ²² *Арш Г.Л.* Этеристическое движение в России. – С.144.
- ²³ *Êt̄ yēēī ō Ā.* Èù Ū í çð Êáðt̄ áβ óð ñéáð ï Ū èñù ðt̄ ò – ï áéðèù ì Ūò çð – *ÁεP í á*, 1991. – Ó110–119; *Ðáð ñβ áç Ð.* *Áéðèù ì áð éēP* ãñŪóéð òt̄ ò Èù Ū í t̄ ò Êáðt̄ áβ óð ñéá ððÝñ òù í *ÁēεP í ù í*. 1814–1831. – *Èáðóáēit̄ í β êç*, 1974. – Ó247.
- ²⁴ *Êt̄ yēēī ō Ā.* Èù Ū í çð Êáðt̄ áβ óð ñéáð ï Ýēēçt̄ áð ððt̄ òñáùð òù í át̄ ù ðáñéēp̄t̄ í ò çð Ñù óβ áð // ×β ēéá ÷ñt̄t̄ éá áēēçt̄ éóit̄ ý – Ñt̄ óβ áð – *ÁεP í áé*, 1998. – Ó209.
- ²⁵ Російський державний архів давніх актів. – Ф.3. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 23.
- ²⁶ *Водовозов В.* *Каподистрия И.* // Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза, *И.А.Ефрона.* – СПб., 1895. – Т.ХIV. – С.389–390; *Каподистрия И.* // Энциклопедический словарь т-ва “Бр. А. и И. Гранат и К” – М., 1913. – Т.ХХIII. – С.422–423.
- ²⁷ *Ôñýðù t̄t̄ ò Ā.* *Áðááááēéáç.* *Éóòt̄ ñβ á òt̄ ò éðááñt̄ P òç Êáðt̄ áβ óð ñéá éáé ù ò óá ÷ñt̄t̄ í éŪ òt̄ ò* *Ī èù í á.* – *ÁεP í á: Í áá óýt̄ í ñá*, 1996; *Á.Ðáð ñt̄ ðt̄ òēit̄ ò.* *Ç èáit̄ áēβ ù óç òt̄ ò áēēçt̄ éēit̄ ò èñŪðt̄ òð* 1833–1843. – *ÁεP í á*, 1982.
- ²⁸ *Áðit̄ òð t̄t̄ ò Ā.* *Ááéáēit̄ ðt̄ òēit̄ ò Í áá áēēçt̄ éēP* *éóòt̄ ñβ á.* (1204–1985). – *Èáðóáēit̄ í β êç*, 1996. – Ó197–199.
- ²⁹ *Ibid.* – ?.197.
- ³⁰ Внешняя политика России XIX – нач. XX в: документы рос. МИД. – М., 1995. – Т.8. – С.442.
- ³¹ *Ðáð ñt̄ ðt̄ òēit̄ ò Ā.* *Ç èáit̄ áēβ ù óç òt̄ ò áēēçt̄ éēit̄ ý èñŪðt̄ òð* 1833–1843. – *ÁεP í á*, 1982. – Ó203.

Basing on the analysis of the archival sources of the Greek and Ukrainian historiography, the diplomatic and the presidential activity of an outstanding political figure of Greece John Capodistrias is reflected in the article.

Л.Ю.Хобта*

СУСПІЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ МЕЦЕНАТСТВА, БЛАГОДІЙНОСТІ ТА СПОНСОРСТВА: СВІТОВИЙ КОНТЕКСТ

Аналізується процес виникнення та еволюції благодійності й меценатства як суспільного явища у світі, а також в Україні. Підкреслюється, що українські меценати усвідомлювали, що їхня добродійна діяльність іде на користь українству як такому.

Уся історія людства – здавна й до сьогодні – містить незлічені прояви благочинності, жертвовності та готовності покласти на олтар гуманності не тільки й не стільки уявні духовні цінності, які, природно, із плином часу втрачають актуальність і відповідність наявним стандартам людської життєдіяльності, а саме реальні порухи, спрямовані на допомогу нужденним, злиденним, хворим.

Сучасні умови міжлюдських стосунків зовні набули новітнього забарвлення (але насправді від тих-таки прадавніх часів не зазнали суттєвих змін, попри фантастичний технічний і технологічний поступ). Вишуканий дизайн інтернет-сайтів часто-густо не в змозі приховати убожество думок, а нестримний захват від необмеженої свободи спілкування відкриває шлюзи для суржика або ж ненормативної лексики. Водночас дедалі більшого поширення (й сучасні комунікаційні засоби цьому сприяють) набуває термінологічна плутанина, коли усталені визначення втрачають первісне, природне тлумачення та, зрештою, здоровий глузд.

Це вповні стосується таких дефініцій, як “меценатство”, “спонсорство”, “благодійність”, “милосердя”. Тому уявляється актуальним показати еволюцію цих понять як у площині реального життя, так і в науковому й законодавчому обігу.

Поняття “меценатство” асоціюється з постаттю давньоримського політика та громадського діяча Гая Цильнія Мецената (народився між 74 і 64 рр., помер 8 р. до н. е.). Уже через сто років після його смерті класик римської епіграми Марціал ужив це ім’я в загальному сенсі: “Були б Меценати, Флакк, а Маронів не бракуватиме”, що можна розтлумачити так: “Були б покровителі поезії, а поетів не бракуватиме”. Утім, природно, меценатство як явище виникло набагато раніше. Так, достеменно відомо, що у Феспіях (Давня Греція) значні кошти виділялися для передачі предметів мистецтва місцевому храму й на проведення загальногрецьких урочистостей поетів і музикантів.

На певні відомості щодо цього можна натрапити, читаючи Гомерову “Одисею”. Так, Євмей зауважує Антіною: “Хто став би чужинців шукати по світах і приводити до себе на батьківщину? Хіба лише таких, хто для його рідної землі буде корисний; таких, як віщун, зцілитель хвороб, тесляр або ж богами натхненний співак, що всолоджує нам серце піснею. Подібні повсюдно бажані на всьому світі”. У тій-таки “Одисей” згадуються аеди (виконавці епічних пісень у супроводі струнних музичних інструментів), які, за Гомером, користувалися великою пошаною при царських дворах. За іншими джерелами, вони мандрували по всій Греції (навіть чи до цього вдалися б цілком забезпечені люди). Один із них, ав-

* Хобта Лариса Юріївна – здобувачка Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України.